

T A R İ H İ
S U

KÜLTÜRÜ VE YAPILARI
S E M P O Z Y U M U

18-19 Kasım'21

B i l d i r i l e r

Tarihî Su Kùltürü ve Yapıları Sempozyumu

18-19 Kasım'21

Fatih Belediyesi Kùltür Yayınları No: 22

ISBN: 978-605-73379-4-8
İstanbul, 2023

Yayın Koordinasyon

Mehmet Özçelik
Sümeyye Meryem Arslan
Fatih Yasin Körođlu

Editör

Derya Önder

Tasarım

Merve Gögsu

Kapak Fotoğrafı

İhsan İlze

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Kala
Prof. Dr. Mehmet Hüsrev Subaşı
Prof. Dr. Suphi Saatçi
E. Öğr. Gör. Celal Kolay
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa Çobanoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim Ökten
Dr. Olcay Aydemir

Baskı

İhlas Gazetecilik A.Ş.
Merkez Mah. 29 ekim Cad. İhlas Plaza No: 11/A 41
34197 Yenibosna / Bahçelievler / İstanbul
0212 454 35 00 / www.ihlasmatbaacilik.com

Fatih Belediye Başkanlığı

Akşemsettin Mahallesi, Adnan Menderes Vatan Bulvarı
No: 54 Fatih / İstanbul Tel: +90 (212) 453 1453
www.fatih.bel.tr

© Kitabın telif hakları Fatih Belediyesi'ne aittir, tamamı veya bir kısmı izinsiz basılamaz, çoğaltılamaz, kaynak gösterilmeden iktibas yapılamaz.

Fatih'te Hattatlarını Bildiğimiz Sebil Kitabeleri

Oktay TÜRKOĞLU

Istanbul Üniversitesi, İstanbul Araştırmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, oktayturkoglu4@gmail.com

Özet

Bu çalışma, Fatih ilçesi sınırları içerisinde bulunan sebil yapıları üzerindeki hangi hattat tarafından yazıldığı bilinen kitabeleri konu almaktadır. Bu araştırmadaki amaç İslâm sanatları içerisinde kendine özel bir mevki edinmiş hat sanatının, Suriçi İstanbul'daki sebil yapıları üzerindeki kullanımlarının dökümünü yapmaktır. Çalışmada izlenecek yöntem saha çalışması olup sonrasında tespit edilen kitabelerin görselleri eşliğinde transkripsiyonunu yapmak ve ilgili sebil yapısı hakkında tarihsel veriler sunmaktır. Yüzyıllar boyunca İstanbul'un esas parçasını teşkil etmiş olan Fatih ilçesinde vakıf eserlerin sayısı da buna bağlı olarak büyük bir yoğunluk göstermektedir. Bu eserler arasında sebillerin sayısı da önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmamız gereği bu sebillerden kitabeli olan ve kitabesinin de ismi bilinen bir hattat tarafından yazılanları konu edilecektir. Buna göre Fatih'te bulunan 20 adet sebilde bu türden kitabelere rastlanmıştır. Bu kitabelerin içinde on bir sebil yapısıyla 18. yüzyılda inşa edilmiş sebiller ilk sırada yer alır. Bunu sırasıyla yedi sebil yapısıyla 19. yüzyıl, iki sebil yapısıyla 17. yüzyıl (biri 20. yüzyılda yenilenmiştir) takip eder. Bu kitabeler on bir farklı hattat tarafından yazılmıştır. Bu hattatların isimleri şunlardır: Seyyid Kasım Gubari (1), Sami (1), Durmuşzâde Ahmed (2), Şeyhülislam Veliyüddin (2), Kethüdazâde İsmail bin Osman (1), Hezarfen Bursevi Mehmed (1), İsmail Refik (1), Katipzade Ref'i (1), Mehmed Es'ad Yesari (2), Kaşıkçızâde Hüseyin (1), Yesarizâde Mustafa İzzet (4), Mehmed Haşim (1), Abdülfettah (1), Mısrizâde Ali Rıza Üsküdari (1), Hüsameddin Ali (1). Kitabelerin bazılarında hattat kebetesine (imzasına) tesadüf edilirken bazıları da kebetesizdir. Bu durumlarda Müstakimzâde Süleyman Sa'adettin Efendi'nin *Tuhfe-i Hattatin* adlı eseri başta olmak üzere muteber kaynaklara başvurulmuştur. Tüm bu dökümden sonra sebillerde ağırlıklı olarak celî ta'lik hattının niçin kullanılmış olduğu tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sebil, su yapısı, kitabe, hattat

Giriş

Bu tebliğde Fatih sınırları içerisinde bulunan sebillerden kitabesini hangi hattatın yazdığı bil-diklerimiz konu edilecektir. Bu sebil kitabelerinden yalnızca beş tanesinde ketebe kaydı varken, geri kalan on beş sebil kitabesinde ketebe kaydı bulunmamaktadır. Ketebe kaydı bulunmayan kitabelerin hattatları kaynaklara referans vermek suretiyle açıklanmıştır. Kitabelerin transkripsiyonunda *Kitabelerin Kitabı Fatih* kitabı¹ referans alınmış olup bazı ufak değişikliklerle birlikte yanlış okunan yerler düzeltilmiş ve bunlar dipnotlarda gösterilmiştir.

1. Sultan I. Ahmed Sebili (1026/1617), Seyyid Kasım Gubârî

Sebil, Sultanahmet Mahallesi'nde Sultan I. Ahmed'in yaptırdığı arasta yapısının içindedir. Bu sebil külliyesinin parçası olan sekiz sebilden ve ayrıca bugüne ulaşan beş sebilden biridir.² İki cep-heli olan bu sebilin her cephesine ikişer beyitlik kitabeler konmuştur (Res. 1). Şair mahlasının geçmediği bu manzum kitabe Seyyid Kasım Gubârî'nin hattıdır.³ Kitabe şöyle okunur:

Hoş yapılmış bu makâm-ı bî-adîl Süyudur âb-ı hayât-ı selsebîl	Sahn-ı cûy-ı dil-güşâ cennet-misâl Hoş-güvâr-ı âb-ı lûffu hem-çü Nîl
Yapdı Sultân Ahmed-i âlî-nijâd ⁴ Âhiretde Hak vire ecr-i cezil	Sevr edenler dediler târîhini Ayn-ı Kevser bî-bedel zîbâ sebil Sene 1026

Resim 1:
Sultanahmet
Arasta Sebili.

¹ Nurullah Delibas, Mehmet Samsakçı ve Murat Ali Karavelioğlu, *Kitabelerin Kitabı Fatih & Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*, Fatih Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2016. Bundan sonraki dipnotlarda kaynak KKF kısaltmasıyla gösterilecektir. Kitapta herhangi bir hattat ketebesi okunmamıştır. Okunan ketebe için ayrıca dipnot verilmemiştir.

² Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-ahmed-camii-ve-kulliyesi> (erişim: 14.12.2021). Bunlardan At Meydanı'na bakan B kapısının yanındaki sebillerin üzerinde de bir kitabe bulunmaktadır. Fakat bu kitabenin içeriğinde sebil yapısına ilişkin herhangi bir değini olmadığı için madde olarak makaleye konulmamıştır. Bu kitabe için KKF, s. 540. Bir başka kitabeli sebil de Arasta'nın güney kapısının yakınında Güngörmez Mescidi'nin yanında bulunmaktadır. Sebilin kitabesi kırık olduğu için manzumenin tamamı okunamaktadır. Bu sebilin kitabesi için bkz. KKF, s. 216. Sebille ilgili detaylı bilgi ve tashih mahiyetinde kitabenin manzumesi için bkz. A. V. Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Külliyesinde Sebiller ve Çeşmeler", *17. Yüzyıl Osmanlı Kültür ve Sanatı*, İstanbul, 1998, s. 66-68.

³ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Mustafa Koç (haz.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2014, s. 333 ve Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâti' Efendi ve Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmî*, Ahmed Nezh Galitekin (haz.), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001, 53. Her iki kaynakta da camideki tüm hatların Kasım Gubârî'ye ait olduğu geçer. Bu kitabe de yakından incelendiğinde camideki hatların üslûbuyla örtüştüğü görülmektedir.

⁴ KKF'de (s. 95) *eser-i bî-adîl* olarak okunmuş.

2. Yeni Camii Sebili (1074/1663-1664), Sami Efendi

Sebil Eminönü'nde Bankacılar Sokağı ile Şeyhülislam Hayri Efendi Caddesi'nin kesişiminde yer almaktadır. Yapı ilk olarak Sultan IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan tarafından külliyesi ile birlikte 1074 yılında yaptırılmıştır. Geniş bir saçakla örtülü sebil sütunlarla üç bölüme ayrılmıştır. Yapıyla ilgili kitabe hemen yanındaki çeşmenin üzerinde yer almaktadır (Res. 2). Sebil ve çeşme 20. yüzyılın başlarında bir yangında yanınca Evkaf Nazırlığı tarafından yenilenmiş ve çeşmenin üzerine de Sami Efendi'nin (1838-1912) hattıyla tekrardan aynı manzume yazılmıştır.⁵ Celi sülüs hatla yazılmış bu kitabe, hattatlar ve hat meraklıları için özellikle ziyaret edilen bir şaheser mesâbesindedir.⁶ Şair mahlasının bulunmadığı bu kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Ümm-i pür-cüd-ı Mehmed Hân kim
Zâtıdır âlemde zü'l-kadr-i celîl

Fî-sebilillâh bünyâd eyledi
Râh-ı Hakda böyle bir âlî sebîl

Teşnegân için cinândan⁷ muttasıl
Akdı o mizâba âb-ı Selsebîl

Kimseye olmaz müyesser dünyada
Böyle çeşme böyle bir hayr-ı cemîl

Sa'yi meşkûr oluben Hak Hazreti
Vire ukbâda ücûrât-ı cezîl

Ânın itmâmın görüp târîh için
Dedi hâtîf kâne hayren fî-sebîl | 1074 | Ketebehu Sâmî

Resim 2: Hatice Turhan Sultan Sebili.

⁵ Uğur Derman Necmeddin Okyay'dan nakille bu yazının 1907'de yazıldığı söylemektedir. Bkz. M. Uğur Derman, *Yeni Câmî Çeşme ve Sebil'inin Kitabesi*, Mesk Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 11.

⁶ Bu kitabenin yazı kalıpları için bkz. M. Uğur Derman, *age.*, s. 20-21 ve numarasız son sayfalar.

⁷ KKF'de (s. 239) cihândan şeklinde okunmuş.

3. Başkadın (Gülnuş Emetullah Valide Sultan) Sebili (1119/1707-1708), Durmuşzâde Ahmed Efendi

Sebil Beyazıt'ta bugünkü Ordu Caddesi üzerindeki Hasan Paşa Hanı'na bitişik durumdaydı. Yapı 1956-1957 yılındaki yol genişletmeleri sırasında mektep binasıyla birlikte yıkılmıştır. Bu sebilin bugün daha doğuda Simkeşhane bloklarının bir cephesinde replikası bulunmaktadır. IRCICA Arşivi'ndeki eski fotoğrafta sebil yapısının sütunlarla üç bölüme ayrıldığı görülmektedir. Bu fotoğrafta yapının üzerinde kitabelerin olduğu da göze çarpmaktadır (Res. 3). Kitabede Sultan III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Valide Sultan'ın kendisine temlik edilen Simkeşhane'yi genişletip⁸ bir mektep ve sebil yapmasıyla ilgili Dürrî Ahmed Efendi'nin bir tarih manzumesi bulunmaktadır.⁹ Bu manzumenin Durmuşzâde Ahmed'in hattı olduğu kayıtlıdır.¹⁰ Manzume şudur:

Resim 3: Gülnuş Emetullah Valide Sultan Sebili (Fotoğraf: IRCICA Arşivi).

Banû-yı ismet-serây-ı hâss-ı Sultan Ahmedî
Hasbeten-lillah bu hayr-ı pâki inşa eyledi

Tâze bir zîbâ eser tarh itdi bu ma'berde kim
Ehl-i sûkî ser-te-ser mesrûr u dil-şâd eyledi¹¹

Hem sebilin eyleyüb huddâmını âmâde hem
Mektebe effâl için ta'yin-i üstâd eyledi

Dâr-ı dünyada vücuh-ı hayra sarf-ı mal idüb
Cennet içre kendüye bir hâne bünyâd eyledi

Dürriyâ hatif dedi itmamının tarihini
Bu sebili ü mektebi Başkadın âbâd eyledi¹²

⁸ DiA, "Simkeşhane", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/simkeshane>, erişim: 02.12.2021.

⁹ Dürrî Ahmed Efendi, *Dürrî Ahmed Efendi Divanı* (İnceleme-Metin), Ramazan Vural (haz.), Ankara, 2020, s. 223-224. IRCICA Arşivi'ndeki eski fotoğraftan görüldüğü kadarıyla sebilin her bölümüne bir beyit gelecek şekilde toplamda üç beytin yazıldığı anlaşılmaktadır. Şair Dürrî'nin manzumesindeki ilk ve son beytin kitabeye konulması gerektiği düşünüldüğünde ortaya gelen beytin kalanlardan biri olması gerekiyor. Bu beytin hangisi olduğu anlaşılmamaktadır. Bununla beraber Behçet Ünsal burada Dürrî Divanı'ndaki manzumede ikinci beyit hariç hepsinin yazılı olduğu kaydetmektedir. Bkz. Behçet Ünsal, "İstanbul'un İmarî ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, 1968, s. 34.

¹⁰ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul, 1282, c. 4, s. 340.

¹¹ Bu beyit KKF'de (s. 761) bulunmuyor.

¹² Kitabede rakamla tarih ile ketebe kaydı var mıydı, eldeki fotoğrafla bunun tespiti de mümkün olmadı. Fakat ebceyle tarih 1119'a isabet etmektedir.

4. Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa Sebili (1120/1708-1709), Durmuşzâde Ahmed

Sebil Prof. Dr. Ümit Yaşar Doğanay Sokağı ile Besim Ömerpaşa Caddesi'nin birleştiği köşede bulunmaktadır. Yapı, kitabesinden anlaşıldığına göre 1120 senesinde Kaptan-ı Derya İbrahim Paşa¹³ tarafından külliyeyle birlikte inşa ettirilmiştir.¹⁴ Mermerden imal edilmiş sebil mukarnas başlıklı sütunlarla beş bölüme ayrılmış ve bu bölümlerin her birine iki beyit gelecek şekilde, toplamda on beyitlik kitabeler yerleştirilmiştir (Res. 4). Manzumesi Arayıcızâde Hüseyin Ferdi tarafından yazılan kitabenin hattı ise Durmuşzâde Ahmed'e aittir.¹⁵ Kitabe şöyle okunur:

Hacı İbrâhim Paşa menba'-ı bahr-i kerem
Kapudân-ı asr-ı Sultân Ahmed-i behcet-asîl

Şâh-ı vâlâ-menkabet Dârâ-yı İskender-hadem
Pâdişâh-ı rub'-ı meskûn hâdim-i beyt-i Halil

Adl ü insâf u zekâ vü rüşd-i zâtın fehm edip
Âsaf-ı yektâ Ali Paşa'yı ettikte vekil

Vakt-i endekte Nizâmü'l-mülk'ü mensî eyledi
Hüsn-i tedbîrinde Hak bu olamaz ona adil

Ka'be-i maksûda ashâb-ı safâ sa'y eylesin
Çünkü oldur râh-ı Hakk'a istikâmetle delil

Âsaf-ı sâni çerâg-ı rüşeni paşayı gör
Lem'a-pâş ola İlâhi kevne tâ rûz-ı rahîl

Hayr-ı mahz idi vücûdu mahz-ı hayra sarf edip
Fi sebilillâh su gibi malını etti sebil

Bu sebil ü câmi'ü hammamı hayrât eyledi
Rûz-ı mahşerde vere Bâî Hudâ ecr-i cezil

Zevrak-ı ikbâli seyrân eyledikçe âlemi
Seyl-i bârân-veş ola a'dâsının ömrü acîl

Ferdî-i şirin-edâ târih-i itmâmın dedi
Yaptı İbrahim Paşa ayn-i Zemzem'dir sebil

Resim 4: Kaptan İbrahim Paşa Sebili.

¹³ Caminin avlu ve harim kapısındaki yeni levhalarda İbrahim Paşa'nın nesebinden "Basmacızade" olarak söz edilmektedir. Bu bilgiye herhangi bir ciddi kaynakta rastlanmaz. İbrahim Paşa hakkında bilgi için bkz. Engin Özdeniz, *İstanbul'daki Kaptan-ı Derya Çesmeleri ve Sebilleri*, İstanbul, 1995, s. 314.

¹⁴ Kitabede rakamla tarih yazılmamış olmasına rağmen ebcetle tarihin 1120 (1708-1709) olduğunu anlıyoruz. Caminin harim kapısı üzerindeki Arapça kitabede 1119 Zilhicce (Şubat-Mart 1708) tarihi yazmaktadır. Buna göre sebilin caminin inşasından biraz sonra tamamlandığı düşünülebilir.

¹⁵ Raşid Mehmed Efendi, *age.*, c. 4, s. 341.

5. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili (1132/1719-20), Veliyüddin Efendi

Sebil Şehzadebaşı Caddesi ile Dede Efendi Caddesi'nin birleştiği köşede yer almaktadır. Yapı aynı yerdeki külliye'nin diğer birimleriyle birlikte Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından 1132 senesinde yaptırılmıştır. Geniş bir saçakla örtülü sebil mukarnas başlıklı sütunlar ile beş bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerin cephelerinde üst sırada beş, alt sırada da beş beyit olmak üzere iki ayrı manzum kitabe kuşağı bulunur (Res. 5). Üstteki manzumenin şairi Seyyid Vehbi iken alttaki manzumenin şairi Reşid'dir. Her iki celi ta'lik hatla yazılmış kitabenin hattatı ise Veliyüddin Efendi'dir.¹⁶ Kitabelerin okunuşları şu şekildedir:

Üstteki kitabe

Hazret-i Sultân Ahmed Hân Gâzi kim anın
Âb-rûy-ı saltanattır zât-ı pâk-i ekremi

Bâ-husûs oldu muvaffak böyle bir düstûra kim
Hem emînü'l-mülkü hem dâmâdıdır hem mahremi

İşte târîh-i selef var ise görmüş söylesün
Böyle şâhenşâh-ı effham böyle sadr-ı a'zemi

Hüsn-i niyyet gör âsâra muvaffak eyledi
Dinle Vehbî bu iki târîh-i bî-bîş ü kemi

Kıldı reyân cûd-ı İbrâhîm Paşa âlemi
Fî-sebilillâh akıttı dehre mâ'-i zemzemi | 1132

Altaki kitabe

Vezîr-i a'zam-ı Han Ahmed-i Gâzi ki devrinde
Musaffâdır küdüretten gönüller âb-ı nâb-âsâ

Ne öyle pâdişâh geldi selefte taht-ı şâhîye
Ne bir şâh-ı cihân buldu o gûne âsef-i dâdâ

Du'â-yı halkı isticlâb için ol şâh-ı devrâna
Geleden sadra etdi âlemi hayrât ile ihyâ

Cihânı itdiler adliyle âbâd eylesün memdûd
Şeh-i devrân ile sadr-ı güzînin devletin Mevlâ

Reşidâ müjde edip teşnegâna söyle târîhin
Sebil-i ayn-ı İbrâhîm Paşa'dır için sıhhâ | 1132

Resim 5: Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sebili'nin manzum kitabelerinin son beyitleri.

¹⁶ Müstakimzâde, *age.*, s. 413. Ayrıca bahsi geçen külliye'ye bağlı çeşmenin üzerindeki ta'lik hatla yazılmış kitabe "Ketebehu Veliyüddin gufira-leh" ketebesi bulunmaktadır.

6. Ebubekir Paşa Sebili (1136/1723-1724), Kethüdazâde İsmail bin Osman

Sebil Aksaray'da Namık Kemal Caddesi'nin Millet Caddesi'ne kavuştuğu yerde bulunmaktadır. Ebubekir Paşa tarafından mektep, çeşme ve hazireyle birlikte küçük bir külliye teşkil edecek şekilde 1126 yılında yaptırılmıştır.¹⁷ Sebil hemen mektep kapısının yanında yer almaktadır. Bugün bir kıyafet dükkânı olarak kullanılan yapıda sebil adına geniş bir pencere kemerinden başka özgün herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Sebilin kitabesi mektep kapısının üzerinde olup hem sebilin hem mektebin inşasıyla alakalı müşterek bir kitabedir (Res. 6). Kitabenin manzumesi Râkım'ın, celî ta'lik hattı ise Kethüdazâde İsmail bin Osman'ın eseridir.¹⁸ Kitabede şunlar yazar:

Mu'în-i derd-mendân u semiy-y-i Hazret-i Siddik
Ser-i serheng-i dîvân-ı mu'allâ zât-ı 'âlî-câh
Muvaffak oldu Hak ra'nâ eserdir kim binâ etdi
Sebîl ü merkad ü mekteble tahsîl-i rızâullâh
Mukîm-i dergâhı hem kâtibi hem garka-i lûtfu
En ednâ çâkeri Râkım du'â-gûyendesi nâ-gâh
İderken fikr-i târîhin sîmâ'a bir nidâ geldi
Ebûbekir'in sebîl ü mektebin makbûl ide Allâh | 1136

Resim 6: Ebubekir Paşa Mektebi ve Sebili'nin müşterek kitabesi.

¹⁷ Çeşme kitabesinde H.1127 tarihi yazmaktadır.

¹⁸ Müstakimzâde, *age.*, s. 579.

7. Sultan III. Ahmed Sebili (1141/1728-1729), Hezârfen Bursevî Mehmed Efendi

Sebil Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyün ile Ayasofya arasındaki meydanda yer almaktadır. Sultan III. Ahmed tarafından yaptırılan ve bir meydan çeşmesi özelliği taşıyan yapının dört köşesi sebil olarak değerlendirilmiştir. Kitabesinden anlaşıldığı üzere 1141 tarihinde inşa edilen bu yapıdaki her sebil mukarnaslı sütunlar tarafından üçe bölünmüştür. Bu bölümlerin her birine de birer beyitlik, toplamda on iki beyit eden kitabeler yerleştirilmiştir (Res. 7). Bu kitabenin beyit numaraları sırasıyla şöyledir: 1-2-3, 9-10-11, 17-18-19, 25-26-27. Bu kitabeler sebile özgü olmayıp yapının tümüyle etrafını çevreleyen tek bir manzum kitabenin devamı hüviyeti taşır. Kitabenin manzumesi Seyyid Vehbi'ye, celî ta'lik hattı ise Hezârfen Bursevî Mehmed Efendi'ye aittir.¹⁹ Kitabenin okunuşu şöyledir:

Şâhenşeh-i âli-neseb sultân-ı memdûhu'l-haseb
Fermân-dih-i Rûm u Arab Hân Ahmed-i kişver-küşâ

Adl ü kerâmet menba'ı şems ü velâyet-matla'ı
Dergâhının her mısra'ı şehbâl-i sîmurg ü hümâ

Zâtı mülûka âb-rû şemşîri bâğ-ı fethe cû
Gülzâr-ı mülke verdi sû mîzâb-ı kilki dâimâ

Şehler âna kişver verir ol şâhlara efser verir
Seyfine düşmen ser verir oldukça tûğ u ser-nümâ

Olur menba'ı cûy-ı merâm ol maksem-i rızk-ı enâm
Olsun ilâ yevmi'l-kıyâm şâhân-ı dehre mültecâ

İskender edip cüst u cû zulmette gezmîş sû-be-sû
Bâb-ı Hümâyün'unda bu etdi revân âb-ı bekâ

Âb-ı zülâle mâ-sadak tâk-ı fekle yeknesâk
Gök kubbenin altında bak var mı bu resme bir binâ

Oldukça ber-câ mihr ü mâh zîb-i serîr olsun o şâh
Sadr-ı güzînin yâ lâh etme rikâbindan cüdâ

Ey hüsrev-i âli-tebâr âsârına yokdur şümâr
Ammâ bu dil-cû çeşme-sâr oldu aceb hayret-fezâ

Vasfına edip güft-gû çok kimse döktü âb-ı rû
Etdirdi âhir ser-fürû ol husrev-i şevket-nümâ²⁰

Târîh için dâniş-verân hayrette iken nâgehân
Buldu şehinşâh-ı cihân bir mısra'-ı âlem-bahâ

Her lafzı bahr-i mevc-zen ma'nâsıdır dürr-i aden
Görmek dilersen ânı sen ey teşne-i hüsni-edâ

Resim 7: Sultan III. Ahmed Çeşmesi'nin sebilleri üzerindeki kitabeler (Fotoğraflar: Osmanlı Kitabeleri Projesi).

¹⁹ Müstakimzâde, *age.*, s. 413. Yapının Ayasofya'ya bakan yüzündeki tek satırlık celî sülûs kitabenin Sultan III. Ahmed'in hattı olduğunu üzerindeki ketebe kaydından (Ahmed bin Mahmud Han) anlıyoruz. Ayrıca bu tarih beytini de bizzat Sultan söylemiştir.

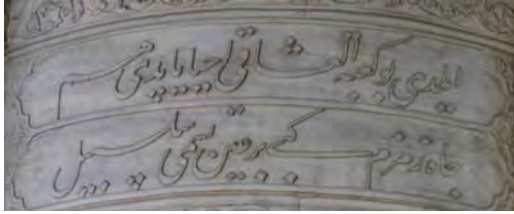
²⁰ KKF'de (s. 98-99) bu beyit bulunmamaktadır. Bununla birlikte 21 ve 22. beyitler olması gereken bölümler de sehven atlanmıştır. Toplamda yirmi beş beyti okunan kitabede aslında yirmi sekiz beyit bulunmaktadır. Sebil fotoğrafı kaynağı ve manzumenin tam olarak okunmuş hali için bkz. Osmanlı Kitabeleri Projesi, III. Ahmed Çeşmesi ve Sebili, <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1434&hid=1833>, erişim: 15.12.2021.

8. Hekimoğlu Ali Paşa Sebili (1146/1733-1734), Veliyüddin Efendi

Sebil Esekapı Sokağı ile Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi'nin birleştiği köşede yer alır. Yapı külliyeyle birlikte 1146 tarihinde Hekimoğlu Ali Paşa tarafından yaptırılmıştır.²¹ Dışarıya taşkın sebil mukarnaslı sütunlarla beş bölüme ayrılmış, her bir bölüme birer beyitlik toplamda beş beyitten oluşan kitabeler yerleştirilmiştir (Res. 8). Manzumesi Seyyid Vehbi tarafından yazılmış olan kitabenin, celi ta'lik hattı ise Veliyüddin Efendi'nindir.²² Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Hazret-i Sultân Mahmûd'un vekil-i mutlakı
Nam-dâş-ı fâtiḥ-i Hayber vezîr-i bî-adîl

Eyledi bu Kâ'betü'l-uşşâki ihyâ²³ yaptı hem
Câh-ı zemzem gibi bir Aynan tusemmâ selsebîl

Geldi sadra çok semiy-yi sâkî-i kevser velî
İtmedi böyle birinin bezmi irvâ-yı galîl²⁴

Lûleden su gibi hâmemden teraşşûh eyledi
Vasfın işrâb için ey Vehbî dü târiḥ-i celîl

Bu Alî Paşa sebilinden gel iç mâ'ü's-şifâ
Âb-ı pâk-i Kevser oldu vakf-ı ebnâ-yı sebîl | 1146

Resim 8: Hekimoğlu Ali Paşa Sebili.

²¹ Caminin harim kapısı üzerindeki inşa kitabesinde H.1147 tarihi yer almaktadır. Buna göre sebilin, caminin inşasından biraz daha önce inşa edildiği anlaşılmaktadır.

²² Müstakimzâde, *age.*, s. 691.

²³ KKF'de (s. 247) bünyâd olarak okunmuş.

²⁴ KKF'de (s. 247) halîl olarak okunmuş.

9. Hacı Beşir Ağa Sebili (1157/1744-1745), İsmail Refik

Sebil Cağaloğlu'nda Hükümet Konağı Caddesi ile Alay Köşkü Caddesi'nin birleştiği köşede bulunmaktadır. Yapı, külliyeyle birlikte 1157 yılında Dârüssaâde Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından yaptırılmıştır.²⁵ Geniş bir saçakla örtülü sebilin pencereleri akantus başlıklı sütunlarla beş bölüme ayrılmıştır. Sebilin cephesinde her bölüme iki beyit gelecek şekilde toplamda on beyitlik bir celi ta'lik hatlı bir kitabe bulunmaktadır (Res. 9). Bu manzumenin şairi Kırımli Vak'anüvis Mustafa Rahmi Efendi, hattatı ise İsmail Refik'tir.²⁶ Kitabede şunlar yazmaktadır:

Resim 9: Hacı Beşir Ağa Sebili.

Hidiv-i dâd-meşreb âb-rûy-ı saltanat ya'nî
Cenâb-ı Hazret-i Sultân Mahmûd-ı felek-dergâh

Mahall ü mevki'inde bunca hayrât eyleyip inşâ
Ser-â-pâ-yı cihânı kıldı âbâdan o şâhensâh

Ânın de'b-i şerîf ü mesleğîn der-pîş edip işte
Bu rûh-efzâ sebîli yapıdı ağa-yı mekârim-hâh

Ağa-yı ekrem-i Dârüssaâde menba'ü'l-hayrât
Cihân-himmet el-Hâc Beşîr Ağa-yı âli-câh

Verip nûş eyleyen atşâna feyz-i lezzet-i câvid
Bu su âb-ı hayâtın hükmün icrâ etmede billâh

Vürûdu selsebîlin menba'ındandır bunun yâhûd
Çıkar mecrâsı havz-ı kevsere mânendi-i şeh-râh

Halâvetde şeker-levn ü safâda şîrdir ammâ
Mizâc-ı dil-keşinde müstekîn hâsiyyet-i dîmâh

Olub târ-ı eşî'a fil-mesel zencîrîn-i zerrîn
Âna şâyeste sîmin kûzeler arz etse mihr ü mâh

Bu âb-ı dil-keş ebnâ-yı sebîli seyr kıdıkça
Olâ şâdâb-ı devlet ol ağa-yı ârif ü âgâh

Atâş-ı âleme târîhin işrâb eyle ey Rahmî
Gel iç mâ'-i hayât-ı dil-küşâyı fî-sebîlillâh | 1158

²⁵ Avlu kapısı üzerindeki celi ta'lik kitabede H.1158 tarihi yazmaktadır.

²⁶ Avlu kapısı üzerinde celi ta'lik kitabede "Ketebehu el-abdü'd-dai el-hac İsmail gufira zünubehu" şeklinde ketebe yer almaktadır. Ali Alparslan sebilin hemen yanındaki çeşmenin üzerindeki celi ta'lik kitabe ile sebil kitabesini de İsmail Refik'e izafe eder ki bu görüşe itibar ediyoruz (Bkz. Ali Alparslan, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2016, s. 226).

10. Nuruosmaniye Sebili (1169/1755-1756), Katipzâde Ref'i

Sebil Kapalıçarşı'nın Nuruosmaniye Kapısı'nın karşısında kalır. İnşasına I. Mahmud'un başladığı, III. Osman'ın tamamladığı külliyeyle birlikte 1169 senesinde inşa ettirilmiştir. Saçakla örtülü sebil sütunlarla üç bölüme ayrılmıştır. Sebil cephesine her bölümün üzerine iki beyit gelecek şekilde toplamda altı beyitlik kitabe yerleştirilmiştir (Res. 10). Kitabenin manzumesi Hâkim'e, celi ta'lik hattı ise Katipzâde Ref'i'ye aittir.²⁷ Zaman içinde yaşadığı tahribat neticesinde tüm sanatsal hususiyetini yitirmiştir. Kitabe şu şekilde okunmaktadır:

Hazret-i Sultân Osmân-ı hilâfet-mesnedin
Cûy-bâr-ı lütfuna tesnîm-i cennetdir adîl

Nûş eden atşâna bî-şübhe hayât îrâs eder
Feyz-i lütfu cevdet ü a'tâfına olmuş mesîl

Ayn-ı cûdı etdi irvâ teşnegân-ı âlemi
Tâ-be mahşer oldu cârî böyle bir hayr-ı cezîl

Ânınçün pâk ü ruhânî-mizâc-ı sâf kim
Menba'ıdır ravza-i huld içre cûy-ı selsebîl

Gel Hüseyin ile Hasan aşkına mâ-i zemzem iç
İşte cûd-ı şâh-ı âlem sâhib-i feyz-i cemîl

Böyle inşâd etdi Hâkim bendesi târîhini
Eyledi Sultân Osmân su gibi cûdın sebil | 1169

Resim 10: Nuruosmaniye Sebili.

²⁷ Ayvansarâyî, *age.*, s. 64. Hüseyin Ayvansarâyî, külliye yazıları olan birkaç hattat isiminden sonra "ve sair celiler" diyerek külliye'deki ta'lik hatla yazılmış tüm yazıların Katipzâde Ref'i Efendi'ye ait olduğunu kasteder. (Celî lafzı esasında bir yazı türünü imlemez. Kelime anlamı itibarıyla "açık, aşikâr, parlak" anlamlarına gelen bu ifade sülûs, ta'lik, rika vs. türlerinin daha "iri" yazılmış şekilleri için kullanılan bir sıfattır.) Buna karşın Müstakimzâde, yalnızca celî ta'likle yazılmış "medrese tarihi"-nin onun yazısı olduğundan söz eder (*age.*, s. 659). Müstakimzâde'nin külliye'deki diğer celî ta'lik hatla yazılmış kitabeleri sehven atladığı anlaşılıyor. Bu bilgiler ışığında külliye'nin sebil kitabesinin de Katipzâde'ye ait olduğunu düşünmek gerekir.

11. Recai Efendi Sebili (1189/1775-1776), Mehmed Es'ad Yesârî

Sebil Vefa'da Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Sıbyan mektebi ile birlikte Reisü'l-küttap Recai Mehmed Efendi tarafından 1189 senesinde yaptırılmıştır. Tümüyle mermer kaplı sebil cephesi sütunlarla üç bölüme ayrılmıştır. Sebilin üzerinde her bölümüne iki beyit gelecek şekilde toplamda altı beyitlik bir kitabe yer almaktadır (Res. 11). Kitabenin manzumesi Şâkir'e, celî ta'lik hattı ise Mehmed Es'ad Yesârî'ye aittir.²⁸ Kitabe şu şekilde okunur:

Recâ'î Mehmed nâm emînü'd-devle sâhib-i cûd
Ki oldu zâtı câh-ı defteriye mâ-bihî't-tebhîc

Li-vechillâh edüb bu çeşme-sâr ü mektebi ibdâ'
Rızâ-yı Hakk'ı tahsil etdiğinde şüphe yoktur hiç

Du'âsın su gibi effâl-i devrân eyleyüb ezber
Dü âlemde ola bu hayr-ı cârî bâdî-i tefrîc

Te'âlallâh zihî mâi'l-hayât-ı rûh-perver kim
Letâfetle zülâl-i adn ile hem-mâye-i temzîc

Senâ-kâr-ı kadîm ü müstedîmi bende-i Şâkir
Mu'ammâ-gûne târîhin eder bu beytten tahrîc

Bu târîh-i sebilde eyleyip suyu başından sayd
Didi atşâna sâhib-hayr olan âbımdan el aç iç | 1189

Resim 11: Recai Efendi Sebili.

²⁸ Üzerinde ketebe kaydı olmamasına karşın mektep kapısı üzerindeki celî ta'lik kitabedeki "el-fakir Mehmed Es'adü'l-Yesârî gufire-leh" kaydı bu kitabenin de aynı hattatın eseri olduğuna işaret etmektedir. Uğur Derman da bu görüştedir; bkz. M. Uğur Derman, "Yesârî Mehmed Esad", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yesari-mehmed-esad>, erişim: 21.01.2022.

12. Sultan I. Abdülhamid Sebili (1191/1777-1778), Mehmed Es'ad Yesârî

Sebil Alemdar Caddesi üzerinde Zeynep Sultan Camii'nin avlu kapısının yanında yer almaktadır. Hamidiye Caddesi üzerinde I. Abdülhamid Türbesi ile karşı karşıyayken, Mimar Kemalettin'in inşa ettiği IV. Vakıf Hanı'nın yapımı sırasında bulunduğu yerden alınıp bugünkü yerine taşınmıştır. Kubbeli bir saçakla örtülü sebilin cephesi üçlü sütun demetleri ile beş bölüme ayrılmıştır. Sebil cephesine her bölüme iki beyit gelecek şekilde toplam on beyitten oluşan kitabe yerleştirilmiştir (Res. 12). Kitabenin manzumesi Reisü'l-küttab Hayri Seyyid Mehmed'e, celi ta'lik hattı ise Mehmed Es'ad Yesârî'ye aittir.²⁹ Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Gayı-ı midrâr-ı kerem cedvel-i enhâr-ı himem
Menba'-ı cûyî atâ menhel-i ihsân ü safâ

Hüsrev-i dâd-meniş Hazret-i Sultân Hamîd
İtdi bârân-ı addâletle cihânı irvâ

Zer ü şîmi su gibi sarf ederek kılmışdır
Dest-i ihsânı bu ser-çeşme-i sâfî icrâ

Ola her katresi bir bahr-i amîk-i gufrân
Sâki-i kevser ile haşr ede ukbâda Hudâ

Jâle-i adli ile buldu tarâvet âlem
Açılıp gülmededir gonca-i tab'-ı zu'afâ

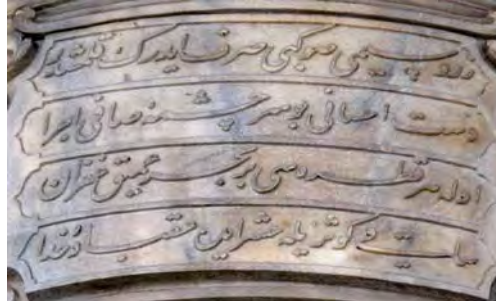
Dolanıp dergehin ol şâh-ı adâlet-câhın
Yüz sürer pâyine cûlar gibi ashâb-ı safâ

Alem-i³⁰ şevketi serv-i çemen-i nusret olup
Aka fîginden onun su gibi hûn-ı a'dâ

Görüp itmâmını âsâr-ı cihândârının
Bendesî Hayrî-i hoş-gûy-ı sadakat-peymâ

Vasfın imlâda zebân-ı kalemi ahres iken
Nâgehân yâver olup mu'ciz-i ilhâm-ı Hudâ

Yazdı târîhin onun nutka getirdi la'li³¹
Kevserin 'aynı değil mi bu sebil-i zîbâ | 1191

Resim 12: Sultan I. Abdülhamid Sebili (Fotoğraflar: Osmanlı Kitabeleri Projesi).

²⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, Abdülkadir Özcan (haz.), c. 2, TTK, Ankara, 2018, s. 82.

³⁰ KKF'de (s. 231) ilm olarak okunmuş.

³¹ KKF'DE (s. 231) bu kelime mahlas zannedilerek büyük harfle yazılmıştır. Oysa mahlas iki önceki beyitte geçmektedir.

13. Ragıp Paşa Sebili (1196/1781-1782), Kaşıkçızâde Hüseyin

Sebil Laleli’de Ordu Caddesi üzerinde yer almaktadır. Ragıp Paşa tarafından merkezinde kütüphanenin olduğu külliyeinin bir parçası olarak inşa edilen sebil 1196 senesinde tamir ettirilmiştir.³² İki yanında küçük çeşmelerin olduğu sebilin kemer açıklığının üzerinde tamir kitabesi bulunmaktadır (Res. 13). Bu kitabenin manzumesi Nüzhet Ömer Efendi’ye, celi ta’lik hattı ise Kaşıkçızâde Hüseyin’e aittir. Kitabeye şu şekilde okunur:

Menba’-ı cûy-ı adâlet âb-rûy-ı saltanat
Ya’ni Sultân Mustafâ Hân-ı felek-kadr-i celîl

Sadr-ı asrı âsaf-i ahdi vezîr-i a’zamı
Nâm-dâş-ı fahr-i âlem Râgıb-ı hayr-ı cezîl

Çeşme-sâr-ı birre cûyî himmetin icrâ idûb
Yapdı dünyâda nice âsâr-ı matbû’-ı cemîl

İşte ez-cümle biri bu nev sebîl-i can-fezâ
K’oldu her bir lûlesi Aynen tûsemmâ selsebîl

Nüzhet işrâb eyle târîhin atâşa sû-be-sû
Akdı kevser gibi bu âb-ı lâîf oldu sebîl

Ta’mîr târîhi sene 1196 | ed-dâ’i Kaşıkçızâde Hüseyin

Resim 13: Ragıp Paşa Sebili.

³² Kütüphanenin giriş kapısı üzerinde H.1176 tarihi yazmaktadır. Bâni Ragıp Paşa da aynı sene vefat etmiştir. Buna göre sebilin bir süre sonra yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

14. Nakşidil Valide Sultan Sebili (1233/1817-1818), Yesârîzâde Mustafa İzzet

Sebil Fatih Camii'nin imaret kapısının çıkışındaki Tabhane Sokağı üzerinde yer almaktadır. Yapı, içinde Nakşidil Valide Sultan'ın kendi türbesinin de bulunduğu külliyeyle birlikte onun adına oğlu II. Mahmud tarafından 1233 senesinde yaptırılmıştır. Sütunlarla dört bölüme ayrılan sebil cephelerinin üzerinde her birine üçer beyit gelecek şekilde toplam on iki beyitten oluşan kitabe yer almaktadır (Res. 14). Kitabenin manzumesi Keçecizade İzzet Molla'ya, celî ta'lik hattı ise Yesârîzâde Mustafa İzzet'e aittir.³³ Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Kıldı îfâ hakkını Mahmûd Hân Mâderiçün eyleyüb ihyâ sebîl	Âb-ı cennet olduğunda şüphe yok Var mîzâcında safâ-yı zencebîl
İtmek üzre iken o ümmü'l-mü'minîn Fî-sebîlillâh cûdun selsebîl	Eylemiş hâsıyyet-i iksîr-ves Katresin Mevlâ şifâ-sâz-ı alîl
Arzû-yı havz-ı Kevser eyleyüb Gitti ol siddîka-i Zehrâ adîl	Ayn-ı rahmet akdı su-yı Fâtihâ Sû-be-sû içdikçe ebnâ-yı sebîl
Evvel Allâh sonra nûr-ı çeşmini Eyledi hayrâtın icrâya vekîl	Mâder-i Sultân-ı âlem hayr ile Yâd olub şâd eyleye Rabb-i Celîl
Hayr-ı cârisin şeh-i şevket-me'âb Yapdırub aldı ana ecr-i cezîl	Aştı mikyâs-ı kalemden sözlerin Cûşa geldin İzzetâ mânend-i Nîl
Duysa bu âb-ı hayâtı bulmağa Hızı İskender yine eyler delîl	Ehl-i cennet söylesin târîhini Vâlîde Sultân'a kevserdir sebîl 1233

Resim 14: Nakşidil Valide Sultan Sebili.

³³ M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-iz-zet-yesarizade>, erişim: 08.03.2021.

15. Başkadın Âlî Cenâb Kadın Sebili (1246/1830-1831), Yesârîzâde Mustafa İzzet

Sebil, Malta Çarşısı'nda İslambol Caddesi ile Fatih Caddesi'nin kesişiminde bulunmaktadır. İlk olarak Sultan I. Mahmud'un eşlerinden Âlî Cenâb Kadın tarafından 1158 (1745-1746) tarihinde inşa ettirilmiştir. Kitabesinden anlaşıldığına göre bir yangın geçiren sebil, Sultan II. Mahmud tarafından tekrar yaptırılmıştır. Üzeri saçakla örtülü sebil sütunlarla beş bölüme ayrılmıştır. Sebilin cephesine her bölüme birer beyit gelecek şekilde toplam beş beyitlik bir kitabe yerleştirilmiştir (Res. 15). Bu kitabenin manzumesi Antepli Hasan Aynî Efendi'ye, celi ta'lik hattı ise Yesârîzâde Mustafa İzzet'e aittir.³⁴ Kitabe şu şekilde okunur:

Menba'-ı cûd u himem Sultân Mahmûdü'z-zamân
Bu sebîli eyledi tecdîd ü ihyâ âb iç
Eylemiş cennet-mekân Mahmûd Hân-ı Evvel'in
Baş kadın âlî-cenâbı³⁵ ânı inşâ âb iç
Nâgehân âteşle mahv olmuşdu âb u revnakı
Şimdi suyun buldu ta'mîr oldu a'lâ âb iç
Meşreb-i pâki ola deryâ gibi pür-cûş-ı feyz
Ömr-i Nûh ihsân ide ol şâha Mevlâ âb iç
Ayniyâ dil-dâdedir târîhine mâ'-i hayât
Bu sebîli kıldı Hân Mahmûd icrâ âb iç | 1246

Resim 15: Başkadın Sebili.

³⁴ Bu bilgiyi Uğur Derman Beyefendi'den öğrendim. Söylediğine göre son devrin en önemli ta'lik hattatlarından Hulusi (Yazgan) Efendi, Mustafa Halim (Özyazıcı) Efendi'ye bu kitabenin Yesârîzâde'nin en beğendiği kitabesi olduğunu söylemiş. Ayrıca bu sebilin yanındaki sıbyan mektebine ait kitabe TIEM'in (Türk İslâm Eserleri Müzesi) deposunda muhafaza edilmektedir; bkz. Mustafa Murat Bozcu, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2017, s. 299.

³⁵ Sultan I. Mahmud'un Âlî Cenâb isminde bir başkadınının (başhaseki) olduğu kaynaklarda geçmektedir. Burada şairin "âlî-cenâb" ifadesini hem başkadınının özel ismi hem "cömert, iyiliksever" anlamında sıfat olarak kullanarak tevriye sanatına başvurduğu anlaşılmaktadır.

16. Hadım Hasan Paşa Sebili (1247/1831-1832), Yesârîzâde Mustafa İzzet

Sebil Alemdar Mahallesi'nde Prof. Kazım İsmail Gürkan Caddesi ile Molla Fenari Sokağı'nın birleştiği köşede bulunmaktadır. Yapı III. Mehmed devri sadrazamlarından Hadım Hasan Paşa tarafından külliyein diğer birimleri olan çeşme, medrese ve dükkânlarla birlikte 1005 (1596-1597) yılında inşa edilmiştir. Kitabesinden anlaşıldığına göre külliye geçirdiği yangından sonra II. Mahmud devrinde esaslı bir onarım görmüştür. Bununla ilgili kitabe bugün bir vakfa tahsis edilmiş medresenin giriş kapısı üzerinde bulunmaktadır (Res. 16). Bu kitabe hem medreseyle hem sebille ilgili müşterek bir kitabedir. Çeşmenin yanında ise Sultan II. Mahmud'un 1247 tarihli Mehmed Haşim Efendi tarafından çekilmiş tuğrası bulunmaktadır. Külliyein kuzey cephesi 1865'teki Hocapaşa Yangını'ndan sonra Islahat-ı Turuk Komisyonu'nun icraatıyla tıraşlanmıştır.³⁶ Bu sebeple bugün sebille ilgili herhangi unsura rastlamıyoruz. Bahsi geçen kitabenin manzumesi Antepli Hasan Ayni Efendi'nin, celi ta'lik hattı ise Yesârîzâde Mustafa İzzet'in eseridir.³⁷ Zamanla oluşan tahribat ve kötü restorasyon neticesinde kitabe sanatsal hususiyetini büyük oranda yitirmiştir. Kitabe şöyle okunur:

Yapdı bin beşte Hasan Paşa sebîl ü medrese
 Suhte olmuş kalmamış nâm ü nişânı ve's-selâm
 A'lem-i şâhân Han Mahmûd-ı sâhib-ictihâd
 Eyledi ta'mîr ânı ehl-i ulûm oldu be-kâm
 Şuglün olursa usûl-ı fikh ü tefsîr ü hadîs
 Ahsenü'l-a'mâl ve'l-evkât bi'l-feyz-i temâm
 Ayniyâ târîh-i tâmîn söyledim her tâlibe
 Medrese tecdîd olundu ilme sa'y eyle müdâm | 1247

Resim 16: Hadım Hasan Paşa Medresesi ve Sebili'nin müşterek kitabesi.

³⁶ Zeynep Ahunbay, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul 1993-95, c. 3, s. 489-490. Ahunbay ayrıca, sebilin yerinin çeşmenin kapı tarafına yakın olan yan tarafı olduğunu düşünmektedir.

³⁷ M. Uğur Derman, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-izzet-yesarizade>, erişim: 10.12.2021.

17. II. Mahmud Sebili (1256/1840-1841), Mehmed Hâşim ve Yesârîzâde Mustafa İzzet

Sebil Çemberlitaş'ta Divan Yolu Caddesi üzerinde yer almaktadır. II. Mahmud'un türbesiyle birlikte Sultan Abdülmecid tarafından 1256 senesinde inşa ettirilmiştir.³⁸ Sebil iki hazire kapısının ortasında konumlanmaktadır. Sütunlar ile beş bölüme ayrılmış sebilin silmesi kitabe konulmak için elverişsiz olmasından dolayı doğudaki hazire kapısına yerleştirilmiştir (Res. 17). Altı beyitten oluşan manzum kitabe iki kartuşa ayrılmış, ortasına da Mehmed Hâşim'in çektiği Sultan Abdülmecid tuğrası yerleştirilmiştir. Kitabenin manzumesi Ziver Paşa'nın, celif ta'lik hattı ise Yesârîzâde Mustafa İzzet'in eseridir.³⁹ Kitabede şunlar yazar:

[Tuğra:] Abdülmecid bin Mahmûd Hân el-muzaffer da'imâ | Ketebehu Hâşim

Menba'-ı mâ'û-l hayât-ı ma'delet şâh-ı cihân
Hazret-i Abdülmecîd Hân sâye-i Rabb-i Celîl

Hayr-ı câriye o şâhın meşreb-i pâkîzesi
Su gibi olmuş revân bulsa sezâ ecr-i cezîl

Vâlde-i⁴⁰ zî-şânının rûh-ı şerîfçün o şeh
Eyledi ihyâ bu mevki'de sebîl-i bî-adîl

Rûh-ı Mahmûd Hân garik-ı rahmet olsa var yeri
Türbesi Firdevs olub oldu sebîli selsebîl

Yâ İlâhî teşnegân etdikçe bunda nûş-ı âb
Rûh-ı Hân Mahmûd'ı kıl sır-âb-ı en'âm-ı cemîl

Cevher-i târîhime su verdi Zîver feyz-i cûd
Buldu kevser rûh-ı Hân Mahmud için zîbâ sebîl | 1256

Resim 17: Sultan II. Mahmud Sebili.

³⁸ Türbenin inşa kitabesinde H.1255 tarihi yazmaktadır.

³⁹ Hazirenin batı kapısı üzerinde türbenin inşasıyla ilgili 1255 tarihli kitabede "Ketebehu Yesârîzâde Mustafa İzzet gufira lehüma" ketebesi yer almaktadır. Sebil kitabesinin de aynı mekânda, yıllarda ve üslûpta oluşundan dolayı Yesârîzâde'nin olduğu muhakkaktır.

⁴⁰ KKF'de (s. 189) vâlid olarak okunmuş.

18. Pertevniyal Valide Sultan Sebili (1279/1862-1863), Abdülfettah Efendi

Sebil Aksaray'da Turgut Özal Millet Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Zamanla cadde kotunun altında kalan yapının önünde küçük bir sokak teşekkül etmiştir. Yapı 1279 senesinde Pertevniyal Valide Sultan'ın yaptırdığı külliye'nin bir parçası olarak inşa ettirilmiştir.⁴¹ Mimari biçim olarak diğer sebillerden farklılık arz eden bu sebiller caminin anıtsal giriş kapısının her iki yanındaki kapıya yakın yapılardır. Sebillerinin üzerindeyse ikişer beyitlik kitabeler bulunur (Res. 18). Bu sebilleri, form açısından yanındaki çeşmelerden ayıran şey önlerinde açıklığı olan demir bir şebeke ve su doldurmak için beş adet lüenin bulunmasıdır. Sebil kitabelerinin manzumesi Galatalı Mustafa Safvet'e, celi sülüsle yazılmış hattı ise Abdülfettah Efendi'ye aittir.⁴² Kitabe şu şekilde okunmaktadır:

Doğudaki sebil

Fîsebilillâh bu vâlâ menba'ı bünyâd idüb
Eyledi celb-i du'â sultân-ı keвне Vâlide
İç suyun Safvet şifâ olsun yazub târîhini
Yapdı bir şâfi sebil atşân-ı keвне Vâlide

Batıdaki sebil

Hak[k] ider bir kat dahi cennette Hân Mahmûd'u şâd
Eyledi rûhiçün inşâ hem-ser-i pâki sebil
Nakş olunsa tâşına târîhi ey Safvet değer
Yapdı Hân Abdülaziz'in mâderi pâk-i sebil

Resim 18: Pertevniyal Valide Sultan Sebili.

⁴¹ Üzerinde rakamla tarih yazmayan sebillerin ebcetle inşa tarihleri H.1279'a tekabül etmektedir. Aynı kapı üzerindeki caminin inşa kitabesinde ise H.1288 tarihi bulunmaktadır.

⁴² Sebillerin üzerinde ketebe kaydı olmasa da manzumeleri yine Mustafa Safvet'e ait olan en batıdaki çeşme üzerindeki "Nemekahu Abdülfettah Ser-sikkekünân" ketebesini bu yazıların da ona ait olduğuna işaret etmektedir.

19. Bâlâ Süleyman Ağa Sebili (1309/1891-1892), Mısırîzâde Ali Rıza Üsküdârî

Sebil Silivrikapı'da Tekke Maslağı Sokağı'nda yer almaktadır. Bâlâ Süleyman Külliyesi'ne ilave olarak Perestû Kadınefendi tarafından muvakkithane ve çeşme ile birlikte 1309 senesinde yaptırılmıştır. Sebil yapısı kuzey-güney aksına yayılan yapı grubunun güneyinde yer almaktadır. Sütunlar ile üç bölüme ayrılmış sebil cephesinde her bölüme bir beyit gelecek şekilde toplam üç beyitten oluşan kitabe yer almaktadır (Res. 19). Bu kitabe sebile mahsus olmayıp çeşme ile muvakkithane cephelerinde de devam eden tek bir manzumenin parçasıdır. Sebil üzerine manzumenin ilk üç beyiti tesâdüf etmektedir.⁴³ Kitabenin manzumesi Kalender'in, celî ta'lik hattı ise Mısırîzâde Ali Rıza Üsküdârî'nindir. Kitabenin okunuşu şu şekildedir:

Gel oku besmele iç çeşmeden bir âb-ı rûh-efzâ
Dahi Elhamdülillâh söyle eyle sünneti icrâ

Mükemmel oluyor hamd ü senâ bu veche hâs evzen
İde Hak illet-i atşâ şifâ ender şifâ i'tâ

Çehârüm kadını Abdülmecîd Hân'ın Perestû nâm
Kim ânı bâis etdi böyle hayra Hazret-i Mevlâ

Resim 19: Bâlâ Süleyman Ağa Sebili.

⁴³ Kitabenin tamamı için bkz. KKF, s. 201. Kitabenin son mısrasının altında, "Nemekahu el-fakirü'd-da'i Mısırîzâde Ali Rıza Üsküdârî" ketebesini bulunmaktadır.

20. Nermidil Kalfa Sebili (1312/1894-1895), Hüsâmeddin Ali

Sebil bir zamanlar semte de adını veren Pazar Tekkesi'nin giriş kapısının yanında bulunuyormuş.⁴⁴ Bugün farklı yapıların işgal ettiği türbenin Millet Caddesi'ne bakan tarafındaki kapı ve sebil ortadan kalkınca sebil kitabesi de Pazar Tekkesi Sokağı'nın üzerinde halen duran tekkenin türbesine nakledilmiştir (Res. 20). Tek bir bölümden ibaret sebil açıklığının üzerinde bulunan kitabenin altı beyitlik manzumesinden, sebili ilk olarak Hüsn-i Melek adında birinin inşa ettirdiği, sebil depremde zarar gördüğünde Nermidil Kalfa'nın 1312'de yeniden yaptırdığı anlaşılmaktadır. Kitabenin manzumesi Ahmed Bahaüddin'e, celî sülüs hattı ise Hüsameddin Ali'ye aittir. Kitabe de şunlar yazar:

Hazret-i Sultan Hamid-i ma' delet-kânın cihân
Asr-ı âlisinde ma'mur olmada ser-tâ-be-pâ

İşte ez-cümle şu dergâh-ı şerife bir sebil
Eylemişdi evvelâ Hüsn-i Melek Kadın binâ

Ancak olmakla zelâzilden harab ü nâ-bedid
Oldu bir sâhib-i mürüvvet bâni-i sani âna

Ya'ni nezd-i tac-dâride üçüncü kâtib
Eyledi teccidine sarf-ı nûkudî i'tinâ

Teşnegân bu sebile etdikçe sir-âb-ı safâ
Sahibü'l-hayratı şâd etsin Cenab-ı Kibriyâ

Yazdı tarihin Behâi harf-i cevher-dâr ile
Etdi inşâ Nermidil Kalfa sebil-i dil-küşâ

Nemekahu Hüsâmedin Ali | Sene 1312 |
ibnû's-şeyh Ahmed Zarifi

Ketebe kaydından hareketle kitabenin hattatı Hüsameddin Ali'nin tekkenin şeyhliğini yapan Ahmed Zarifi'nin oğlu olduğunu anlıyoruz.⁴⁵

Resim 20: Nermidil Kalfa Sebili.

⁴⁴ Fotoğrafı için bkz. Salt Arşiv, Pazar Tekkesinin giriş kapısı ve sebili: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205657>, erişim: 15.12.2021.

⁴⁵ Seyh Ahmed Zarifi Efendi, tekkeyi 1274'te (1857-1858) yeniden yaptıran (bununla ilgili kitabe Pazar Tekkesi Sokağı'ndaki türbe kapısının üzerindedir) Seyh Mehmed Salih Efendi'nin oğludur ve babasından sonra bu tekkeye postnişin olmuştur (Bkz. Baha Tanman, "Pazar Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul 1993-95, c. 6, s. 235). Ayrıca sebil kitabesinin nâzımı Ahmed Bahaüddin de Ahmed Zarifi'nin halifesi olan Nureddin Efendi'nin oğludur (Bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 161).

Sonuç

Eski İstanbul'un tarihsel çekirdeğini oluşturan Fatih ilçesi, tarihî yapıların da en yoğun görüldüğü yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların arasında sebil yapıları önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada 17. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başına kadar yirmi adet sebil yapısında hattatlarını tespit edebildiğimiz kitabelere rastlanmıştır. Bu sebil kitabelerinden on altı tanesinin hattı celî ta'lik iken, dört tanesinin hattı celî sülüstür ve bir tane de tuğra formunda kitabe bulunmaktadır. Kitabelerde celî ta'lik hattının daha fazla kullanılması, 18. yüzyılda İran ta'likini takip eden hattatlar ile sonradan Türk ta'lik ekolünü tesis edecek Mehmed Es'ad Yesârî ve öğrencisi, aynı zamanda oğlu olan Yesârîzâde Mustafa İzzet'in oluşturdukları ekolün tesirinde aranmalıdır. Nitekim İstanbul'da yalnız sebil kitabelerine değil genel olarak inşa kitabelerine de bakıldığında 18. yüzyıldan başlayarak Yesârîzâde Mustafa İzzet'in vefatına kadar (1265/1849) celî ta'lik hattının üstünlüğü göze çarpmaktadır.

Kaynakça

- ◆ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, Abdülkadir Özcan (haz.), TTK, Ankara, 2018.
- ◆ Ahunbay, Zeynep, "Hadım Hasan Paşa Medresesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul 1993-95, c. 3, s. 489-490.
- ◆ Alparslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, YKY, İstanbul, 2016.
- ◆ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâti' Efendi ve Süleymân Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevâmi'*, Ahmed Nezih Galitekin (haz.), İşaret Yayınları, İstanbul, 2001.
- ◆ Bozcu, Mustafa Murat, "Türk ve İslam Eserleri Müzesi Taş Eserler Koleksiyonu", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.
- ◆ Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-ahmed-camii-ve-kulliyesi>, erişim: 14.12.2021.
- ◆ Delibas, Nurullah, Mehmet Samsakçı ve Murat Ali Karavelioğlu, *Kitabelerin Kitabı Fatih & Fatih İlçesi Türk-İslam Devri Kitabeler Envanteri*, Fatih Belediye Başkanlığı, İstanbul, 2016.
- ◆ Derman, M. Uğur, *Yeni Câmi Çeşme ve Sebil'inin Kitabesi*, Meşk Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- ◆ Derman, M. Uğur, "Mustafa İzzet, Yesârîzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-izzet-yesarizade>, erişim: 08.03.2021.
- ◆ Derman, M. Uğur, "Yesârî Mehmed Esad", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yesari-mehmed-esad>, erişim: 21.01.2022.
- ◆ DîA, "Simkeşhâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/simkeshane>, erişim: 02.12.2021.
- ◆ Dürrî Ahmed Efendi, *Dürrî Ahmed Efendi Divanı (İnceleme-Metin)*, Ramazan Vural (haz.), Ankara, 2020.
- ◆ İnal, (İbnülemin) Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
- ◆ Müstakimzâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, Mustafa Koç (haz.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2014.
- ◆ Osmanlı Kitabeleri Projesi, III. Ahmed Çeşmesi ve Sebili, <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1434&hid=1833>, erişim: 15.12.2021.
- ◆ Özdeniz, Engin, *İstanbul'daki Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul, 1995.
- ◆ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, İstanbul, 1282.
- ◆ Salt Arşiv, Pazar Tekkesinin giriş kapısı ve sebili: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/205657>, erişimi: 15.12.2021.
- ◆ Tanman, Baha, "Pazar Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I-VIII, İstanbul 1993-95, c. 6.
- ◆ Ünsal, Behçet, "İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II*, 1968.